

tische landschapsethiek, die erom vraagt steeds een juist midden te vinden tussen drie manieren waarop de natuur een moreel appel op ons doet. We dienen: zorg te dragen voor wat kwetsbaar is, respect te hebben voor de autonomie van de natuur, in dankbaarheid gebruik te maken van de mogelijkheden die de natuur ons biedt om deze planeet tot een thuis voor onszelf te maken.' (Drenthen, 2019, p.77)

Deze bredere kijk op gebiedsinrichting zou kunnen helpen om weloverwogen standpunten met elkaar te delen vanuit ieders intrinsieke waarden en normen. De discussie zou moeten gaan over wat we willen met een gebied, over de functionaliteit en waarde die we het toekennen. En niet over alle losse issues die nu één voor één de revue passeren, die een deeloplossing vragen en daarmee een integrale afweging in de weg staan. Onze natuur en onze samenleving verdienen beter dan dit soort 'houtje-touwtje' oplossingen. En boeren gaan daarin mee. Verandering is voor hen een gegeven, niet iets nieuws onder de zon.

Een concreet voorbeeld hiervan is het werken aan het Deltaplan Biodiversiteit.¹ Biodiversiteit in Nederland herstelt zich niet vanzelf; het vraagt om een systeemverandering die een gezamenlijke aanpak vereist, met boeren, terreinbeheerders, particulieren, onderzoekers en overheden. Met het Deltaplan Biodiversiteit zetten we ons in voor een Nederland waar mensen én natuur zich kunnen ontplooiën, zodat Nederland een voorbeeld kan worden van een dichtbevolkte delta waar biodiversiteit en economische ontwikkeling samengaan. De ambitie van het Deltaplan is om biodiversiteitsverlies in Nederland om te buigen naar biodiversiteitsherstel. Een economie die gezond is én de natuur heel laat, dat zou nog eens een mooi exportproduct voor Nederland zijn. Laat dit plan als voorbeeld dienen voor de discussies die nog gaan komen.

Jeannette van de Ven is boerin en portefeuillehouder Gezonde Dieren bij LTO Nederland. Daarnaast is zij portefeuillehouder Integriteit bij LTO Nederland en lid van de Fauna Beheereenheid in Noord-Brabant.

Noot

1. Deltaplan Biodiversiteit: <https://www.samenvoorbiodiversiteit.nl/>

Thema: Natuur binnen of buiten het hek

Natuur binnen of buiten het hek?

Een reflectie vanuit bestuurskundig perspectief

Hens Runhaar

Ethische vraagstukken rondom natuurbeheer en veehouderij zijn niet alleen interessant voor milieufilosofen, maar zeker ook voor bestuurskundigen. Zij beschouwen de problematiek, zoals uiteengezet in het preadvies van Martin Drenthen, als onderdeel van het bredere vraagstuk van sturen naar een meer duurzame en biodiverse landbouw. Voor bestuurskundigen is het daarbij niet zozeer een probleem dat er verschillende ethische perspectieven zijn op de relatie veehouderij en natuur, maar is de uitdaging hoe daarmee om te gaan.

Kanttekeningen

Het startpunt van het preadvies is 'de nadelige invloed van veehouderij op de natuur en biodiversiteit, en hoe de verhouding tussen veehouderij en natuur ethisch gedacht kan worden' (Drenthen 2019, 1). Dat is een te absoluut gestelde en niet-neutrale *framing* van het vraagstuk die geen recht doet aan hoe veehouderij, natuur en biodiversiteit zich tot elkaar kunnen verhouden c.q. veelal (hebben) verhouden. Weidevogels zoals de grutto leven al duizenden jaren in Nederland, maar kenden medio 20^e eeuw een piek, die samenhang met de manier waarop destijds melkveehouderij plaatsvond: extensief, met kruidenrijke graslanden, natuurlijke bemesting, en andere factoren. In de huidige graslanden hebben weidevogels veel minder te zoeken, maar doen soorten als de grauwe gans en de kolgans het goed, net als de grote en kleine zilverreiger en de das. Als het gaat om vogels – een hele herkenbare vorm van biodiversiteit in het agrarische landschap – dan spreken de termen 'weidevogels' en 'akkervogels',

maar ook specifieke soorten als ‘boerenwaluw’ voor zich: soorten die kenmerkend zijn voor, c.q. afhankelijk zijn van, agrarisch cultuurlandschap. Dat ze het in de huidige, intensief beheerde landschappen niet zo goed doen, toont dat agrarische cultuurlandschappen een eigen habitat vormen en daarmee in potentie een belangrijke rol spelen voor natuur waarvoor extensief beheer noodzakelijk is (Tschardt et al., 2005).

Een tweede kanttekening betreft de rol van hekken. Graag merk ik op dat deze niet alleen dienen als harde grens tussen natuur en landbouw (c.q. cultuur). De traditionele afrasteringen zoals de hagen uit het Maasheggebied – bedoeld om vee binnen en roofdieren buiten te houden – zijn ecologisch gezien zeer waardevol, omdat ze een bijzondere habitat vormen voor onder meer vele soorten vogels en zoogdieren (zie bijvoorbeeld Maes, 2006). Daarom is er vanuit NGO’s zoals de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, gemeenten en andere actoren zeer veel tijd, geld en moeite gestopt in het herstellen van de hagenstructuur. Ofwel: het hek als natuur.

De relatie tussen veehouderij en natuur moet daarom genuanceerd worden. In plaats van te spreken van absolute tegenstellingen is de vraag eerder hoe beide meer in harmonie met elkaar kunnen worden gebracht. Hieronder reflecteer ik op de vraag waarom de aanwezigheid van verschillende, deels strijdige ethische perspectieven, die zoektocht bemoeilijkt.

Pluriformiteit in ethische perspectieven als bestuurskundig vraagstuk

Ten eerste kunnen te ver uiteenlopende ethische perspectieven leiden tot aantasting van de legitimiteit van de veehouderij of tot beleid gericht op beperking van de negatieve (ecologische) effecten daarvan. Het negatieve imago van de intensieve veehouderij dat leeft onder een deel van de Nederlandse bevolking (Agri-matie, 2015), suggereert dat dit een reëel probleem is.

Ten tweede, en voortvloeiend uit het eerste, kunnen strijdige ethische perspectieven leiden tot conflict en tegenwerking in plaats van samenwerking, waardoor de co-existentie van mens en dier op het spel kan komen te staan. Een voorbeeld buiten de veehouderij betreft het jarenlange gesteggel rondom herstelmaatregelen van de palingstand in Nederland, waardoor lange tijd geen maatregelen werden getroffen

en in de tussentijd de palingstand in een steeds kritiekere situatie belandde (Van Herten en Runhaar, 2012). Voor- en tegenstanders van een beperking van de palingvisserij bleken het niet alleen vanuit hun primaire belangen met elkaar oneens te zijn, maar ook vanuit ethische overwegingen. Voorstanders hamerden op het voorzorgsbeginsel: zo lang niet duidelijk is wat precies de oorzaken zijn van de afname van de palingpopulatie, moet in elk geval één oorzaak – visserij – aan banden worden gelegd. Vissers meenden daarentegen dat zij door het uitzetten van jonge paling juist konden bijdragen aan duurzame palingvisserij en dat de palingvisserij onderdeel was van de culturele identiteit van Nederland. Hier botsen een ecologisch, of ‘stewardship’, perspectief met een antropocentrisch perspectief (Van Herten en Runhaar, 2012).

Conflicterende ethische perspectieven rondom de omgang met natuur hebben vaak dieperliggende oorzaken die het overbruggen van verschillen in ethische perspectieven verder kunnen compliceren. Uit literatuur over ‘human-wildlife interactions’ weten we dat mens-dier conflicten vaak óók mens-mens conflicten zijn. Zo blijkt dat mensen (waaronder boeren) minder geneigd zijn om schade door beschermde dieren te accepteren als zij weinig vertrouwen hebben in de overheid die verantwoordelijk is voor die beschermde status (Dickman, 2010). In een controverser tussen jagers en natuurbeschermers rondom het illegaal doden van blauwe kiekendieven (die door jagers worden beschuldigd van predatie op ‘hun’ korhoenders) blijkt een klassenstrijd een rol te spelen: natuurbeschermers zijn niet alleen tegen jagen ‘an sich’, maar zijn ook kritisch omdat het een ‘hobby voor de rijken’ is (Pellegrom, 2018).

Ten derde zijn ethische perspectieven niet statisch, maar veranderen zij in de loop van de tijd, wat impliceert dat er geen generieke oplossingen zijn voor de omgang met verschillen tussen ethische perspectieven. Zo was het vroeger algemeen geaccepteerd dat dassen werden gedood voor vet of vacht of dat ze werden gevangen voor hondengevechten. Tegenwoordig is dat (gelukkig) anders. Voor een deel hangt dat ook weer samen met een toenemende afstand tot het platteland; steeds meer mensen wonen in steden en zijn onbekend met het rurale leven (Runhaar et al., 2015).

Oplossingsrichtingen

Het identificeren van conflicterende perspectieven is eenvoudiger dan de vraag beantwoorden hoe ermee om te gaan. Een zoektocht naar een 'superieur' perspectief dat conflicterende perspectieven met elkaar verbindt, lijkt me geen haalbare kaart. Het idee van een superieur perspectief komt wat mechanistisch over (alsof er een hogere hand is die dit zou kunnen verzinnen en opleggen) en lijkt niet altijd realistisch, zeker niet als er achter conflicterende ethische perspectieven andere conflicten schuilgaan. Wat dan te doen in meer praktische zin om een duurzame co-existentie tussen mens en dier te bevorderen?

Wanneer verschillen niet zo groot zijn en onderliggende fundamentele sociale factoren geen rol spelen, kan informatie bijdragen aan begrip voor andere ethische perspectieven. Het kan echter óók het eigen gelijk versterken (zie Runhaar et al., 2019). Een andere oplossingsrichting is de 'gebiedsgerichte benadering' die recent is voorgesteld door de Maatschappelijke Adviescommissie Faunaschade.¹ Deze aanpak vormt een praktische invulling voor de communicatieprocessen die Drenthen in de conclusies van het preadvies noemt. De gebiedsgerichte benadering is erop gericht in een vroeg stadium met stakeholders in een bepaald gebied te overleggen om mogelijke schade door beschermde dieren te voorkomen, te verminderen en/of te compenseren. Door gebiedsgericht te werken, wordt de vreedzame co-existentie tussen mens en dier bevorderd door stakeholders met verschillende (ethische) perspectieven samen te brengen, wederzijds begrip te kweken, te werken aan een gezamenlijke probleemdefinitie en te zoeken naar creatieve en acceptabele oplossingen. Op die manier zou moeten worden voorkomen dat er pas maatregelen worden genomen wanneer schade onacceptabel wordt en het draagvlak voor de desbetreffende dieren wordt ondermijnd. Ervaringen met participatieve, gebiedsgerichte planvorming die in de jaren '90 in zwang raakte, suggereren dat deze aanpak voor meer draagvlak kan zorgen dan wanneer belanghebbenden pas in een laat stadium met plannen worden geconfronteerd (zie bijvoorbeeld Overbeek & Selnes, 2002).

Soms is enige maatschappelijke en/of politieke druk nodig om stakeholders bijeen te brengen om een oplossing te vinden. Een voorbeeld uit de veehouderij

betreft het Convenant Weidegang: een brede coalitie die zich committeerde aan het doel de afnemende weidegang van koeien een halt toe te roepen. Zuivelbedrijven, boerenorganisaties, retail en andere ondernemers, overheden en NGO's, verbonden zich om uiteenlopende redenen en niet altijd vanuit dezelfde ethische perspectieven en belangen – dierenwelzijn, imago, commerciële kansen – aan het convenant. Desondanks was het committeren aan toenemende weidegang een oplossing die binnen de verschillende ethische perspectieven paste.

Een meer fundamentele manier om veehouderij en natuur met elkaar te verenigen, is door te zoeken naar vormen van landbouw waarbij *met* in plaats van *tegen* de natuur wordt gewerkt. Het gaat dan om concepten zoals 'agro-ecologie' of 'natuur-inclusieve landbouw', als een derde weg tussen *land sparing* en *land sharing* en die raakt aan wat Drenthen 'boerenethiek' noemt. Deze vormen van landbouw combineren een functioneel en arcadisch natuurbild. Een overstap naar dit soort vormen van landbouw is echter weerbarstig vanwege botsingen met andere ethische perspectieven ('Nooit meer honger', 'Nederland voedt de wereld', etc.).

Concluderend

Het vraagstuk van het vinden van een balans tussen natuur en landbouw is complex – en verschillen tussen ethische perspectieven vormen één kant van de problematiek. Conflicten tussen ethische perspectieven kunnen sturing op meer duurzame en biodiverse landbouw in de weg staan en dienen daarom expliciet aandacht te krijgen. Om tegenstellingen te overbruggen, is het niet per se nodig om naar een nieuwe ethiek toe te werken (als dat al haalbaar is), maar dienen oplossingen te worden gevonden die passend en acceptabel zijn binnen de relevante ethische perspectieven.

Hens Runhaar is buitengewoon hoogleraar Beheer van biodiversiteit in agrarisch landschap aan de WUR en universitair hoofddocent Sturing op natuur en biodiversiteit aan de UU.

Noot

1. Maatschappelijke Adviescommissie Faunaschade: <https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/02/Advies-Faunaschadebeleid-definitief.pdf>

Literatuur

- Agrimatie (2015) Burgers zijn positief over de land- en tuinbouw, <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2290&themaID=2271>.
- Dickman, A.J. (2010) Complexities of conflict: The importance of considering social factors for effectively resolving human-wildlife conflict, *Animal Conservation*, 13 (5), pp. 458-466.
- Maes, B. (2006) (red.) *Rapport Inventarisatie Maasheggen*, Firma Heggen/Ecologisch Adviesbureau Maes, in opdracht van gemeente Boxmeer, <http://www.ecologischadviesbureaumaes.nl/317.pdf>.
- Overbeek G. & T. Selnes (2002) *Maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak voor landschapontwikkeling op lokaal niveau*, Den Haag: LEI, <http://edepot.wur.nl/42222>.
- Pellegrom, Q. (2018) *The politics of raptors. Thirty years of conflict and cooperation: negotiating a way forward for the Hen Harrier?* Master thesis Forest and Nature Conservation, Wageningen University, Wageningen.
- Runhaar, H., M. Runhaar & H. Vink (2015) Reports on badgers *Meles meles* in Dutch newspapers 1900-2013: same animals, different framings? *Mammal Review*, 45 (3), pp. 133-145.
- Runhaar, H., P. Runhaar, M. Bouwmans, S. Vink, A. Buijs & D. Kleijn (2019), The power of argument. Enhancing citizen's valuation of and attitude towards agricultural biodiversity, *International Journal of Agricultural Sustainability*, 17 (3), pp. 231-242.
- Tscharntke, T., A.M. Klein, A. Kruess, I. Steffan-Dewenter & C. Thies (2005) Landscape perspectives on agricultural intensification and biodiversity-ecosystem service management, *Ecology Letters*, 8 (8), pp. 857-874.
- Van Hertfen M. & H. Runhaar (2012) Het controversiële beleid rondom de paling. Een discoursanalyse, *Milieu, Het Dossier*, 17 (5), pp. 49-54.

Thema: Natuur binnen of buiten het hek

“Sinds het Antropoceen is de natuur alleen maar wilder geworden.” Bernice Bovenkerk in gesprek met Martin Drenthen

Sanne van der Hout

Het laatste referaat op het NVBe-Jaarsymposium werd gehouden door milieufilosoof Bernice Bovenkerk. De vele vragen die zij op Martin afvuurde, konden binnen het tijdsbestek van het symposium slechts gedeeltelijk worden beantwoord. Deze bijdrage is een bewerking van een dialoog waarin de twee milieufilosofen met elkaar van gedachten wisselen over de vragen die tijdens het symposium onbeantwoord bleven.

Natuur is overal

Toen Bernice Martins preadvies las, wist ze aanvankelijk niet wat ze hier nog over kon vragen of aan toe kon voegen. Martin geeft lachend aan dat ze er tijdens haar referaat desalniettemin in slaagde om in 20 minuten 320 vragen op hem af te vuren.

Bernice: Je begint het preadvies met de observatie dat we in het Antropoceen leven, maar je gaat daar verder niet uitgebreid op in. Ik zou je graag willen uitnodigen om te reflecteren op de implicaties van het Antropoceen voor onze toekomst, en dan met name op twee vlakken. Ten eerste op praktisch vlak. In het Antropoceen zie je een grote stijging van de wereldbevolking. Wat betekent dit voor hoe we ons voedsel produceren en consumeren en voor de mogelijkheid van min of meer harmonieuze co-existentie met wilde dieren? De groeiende wereldbevolking betekent immers ook dat er steeds meer aan wildheid geknaagd gaat worden.

Martin: Om te beginnen: voor mij was het Antropoceen